

3-sho’ba Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida ta’lim sifati muammolari

ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLASHTIRISH VA TA’LIM SIFATI MUAMMOLARI.

*Parpiyev Muxammadjon Tolibovich
Andijon davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrası v.b professori,
falsafa fanlari doktori (DSc)
Andijon shahar*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19424742>

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida ta’lim sifati samaradorligini oshirish bugungi kunda O‘zbekiston va jahon ta’lim tizimidagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Raqamli transformatsiya jarayonida sifatni saqlab qolish va oshirish oson kechayotgani yo‘q. Ushbu tadqiqot ishimizda ta’lim tizimini raqamlashtirishning bugungi holati, raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida yuzaga kelayotgan ta’lim sifati bilan bog‘liq muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilganmiz. Shuningdek, kognitiv yondashuv va raqamli didaktika tamoyillari asosida o‘quv samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan.

XXI asrning uchinchi o‘n yilligiga kelib, jamiyat hayotining barcha jabhalari kabi ta’lim tizimi ham tub burilish nuqtasiga keldi. Raqamli transformatsiya – bu shunchaki o‘quv jarayoniga kompyuterlarni olib kirish emas, balki ta’lim paradigmasining o‘zgarishidir. O‘zbekiston Respublikasining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta’limni raqamlashtirish ustuvor vazifa etib belgilangan [1]. Biroq, texnologik taraqqiyot bilan bir qatorda ta’lim sifati ko‘rsatkichlarining pasayishi yoki turg‘unligi kabi xavotirlar ham yuzaga kelmoqda.

Ta’lim sifati – bu ta’lim natijalarining jamiyat talablari, davlat standartlari va shaxsiy ehtiyojlarga muvofiqlik darajasidir. Raqamli texnologiyalar bu sifatni ikki yo‘nalishda o‘zgartirishi mumkin:

1. Imkoniyatlar: Individual o‘quv traektoriyasi, interaktivlik va resurslarning ochiqligi.
2. To‘siqlar: Axborot haddan tashqari ko‘pligi (information overload), kognitiv yuklamaning ortishi va “raqamli tabaqalanish”.

Bizningcha raqamli muhitda ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi asosiy omillar quyidagilar. Ya’ni, birinchidan - texnologik infratuzilma. Internet tezligi va qurilmalarning mavjudligi. Ikkinchidan - raqamli kompetentlik. O‘qituvchi va talabaning texnologiyalardan samarali foydalana olish qobiliyati. Uchunchidan - kontent sifati. Elektron darsliklar va platformalarning metodik jihatdan mukammalligi [2.28].

Zamonaviy o‘quvchilarda axborotni qisqa va vizual shaklda qabul qilishga moyillik kuchaymoqda. Bu esa chuqur tahlil qilish, uzoq vaqt diqqatni jamlash va fundamental bilimlarni o‘zlashtirishda qiyinchiliklar tug‘dirmoqda. Ta’lim sifati masalasida bu yuzaki bilim olish (surface learning) xavfini tug‘diradi. Ko‘p hollarda raqamli vositalar an’anaviy darsning o‘rnini bosuvchi “shunchaki ekran” vazifasini o‘tamoqda. Raqamli didaktika tamoyillari (gamifikatsiya, teskari sinf, adaptiv ta’lim) yetarlicha joriy etilmaganligi sababli, texnologiya ta’lim sifatini oshirishga emas, balki jarayonni murakkablashtirishga xizmat qilib qolmoqda.

ChatGPT va boshqa generativ neyrotarmoqlarning paydo bo’lishi talabalar tomonidan topshiriqlarni mustaqil bajarmaslik, plagiat darajasining ortishi kabi muammolarni keltirib chiqardi. Bu esa tizimda baholash ob’ektivligiga putur yetkazadi.

Bunda texnologik va pedagogik ziddiyatlar (paradokslar) tahliliga e’tibor qaratilishi lozim. Raqamli texnologiyalarni ta’limga integratsiya qilish jarayoni faqat ijobiy dinamikaga ega emas[3]. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, bu jarayonda bir qator fundamental muammolar yuzaga kelmoqda:

1. Didaktik va kognitiv muammolar. “Yuzaki ta’lim” xavfi. Raqamli muhitda axborotni qidirish va olish jarayoni haddan tashqari osonlashgani talabalarning kognitiv faolligi pasayishiga olib kelmoqda. Kognitiv yuklama nazariyasi (Cognitive Load Theory): Elektron resurslardagi ortiqcha vizual elementlar va murakkab interfeys talabaning ishchi xotirasini band qilib qo’yadi, natijada asosiy materialni o’zlashtirish uchun resurs qolmaydi. “Gugllash” effekti: Talabalar ma’lumotni eslab qolish o’rniga, uni qayerdan topish mumkinligini eslab qolishga o’rganmoqdalar. Bu esa fundamental bilimlarning tizimlilikiga putur yetkazadi. Klip tafakkur (Clip Thinking): Axborotni parchalangan, mantiqiy bog’lanmagan holda qabul qilish natijasida talabalarda voqea-hodisalarning sabab-oqibat aloqalarini tahlil qilish qobiliyati susaymoqda.

2. Texnopedagogik ziddiyatlar. Texnologiya bor, lekin uning samaradorligi past bo’lishining sababi – pedagogik dizaynning yetishmasligidir. Texnosentrizm: Ko’p hollarda ta’lim muassasalari texnik vositalarni (smart-doskalar, planshetlar) sotib olishga urg’u beradi, lekin ulardan qanday qilib sifatli foydalanish metodikasini ishlab chiqmaydi. Ya’ni, texnologiya metodikadan oldinlab ketmoqda. Raqamli darslarning qoliplashishi: Ko’p o’qituvchilar raqamlashtirishni shunchaki ma’ruza matnini PDF yoki PowerPoint formatiga o’tkazish deb tushunmoqdalar. Bu esa interaktivlik va multimediyaviylik tamoyillariga ziddir.

3. Psixofiziologik va ijtimoiy to’siqlar. Raqamli ta’lim muhiti inson psixologiyasi va fiziologiyasiga ham o’ziga xos bosim o’tkazadi. Raqamli charchoq (Digital Fatigue): Monitor qarshisida uzoq vaqt o’tirish o’quvchi va o’qituvchida emotsional va jismoniy charchoqni keltirib chiqaradi, bu esa motivatsiyaning keskin pasayishiga sabab bo’ladi. Ijtimoiy izolyatsiya: Masofaviy yoki raqamli formatda ta’lim oluvchilar o’rtasida "jonli" muloqotning kamayishi soft skills (yumshoq ko’nikmalar), xususan, jamoada ishlash va emotsional intellekt rivojlanishiga to’sqinlik qiladi.

4. Baholash va akademik insof (Academic Integrity) muammosi. Raqamlashtirish sharoitida talaba bilimni ob’ektiv baholash eng murakkab masalaga aylandi. Sun’iy Intellekt (AI) transformatsiyasi: Generativ modellar (masalan, LLM) yordamida insho, kurs ishi yoki dasturiy kodlarni yozish osonlashgani an’anaviy baholash tizimini (uy vazifalari, testlar) o’z ahamiyatini yo’qotishiga olib kelmoqda [4.45].

Muammolarning o’zaro bog’liqlik matritsasi:

Muammo turi **Ta’lim sifatiga ta’siri** **Kutilayotgan salbiy oqibat**

Kognitiv	Bilimlarning yuzaki bo’lishi	Mutaxassis kompetentligining pastligi
Metodik	O’quv jarayonining zerikarliligi	Ta’limga bo’lgan qiziqishning so’nishi
Texnik	Raqamli tabaqalanish	Ijtimoiy tengsizlikning ortishi
Etik	Plagiatning ko’payishi	Diplomning nufuzi pasayishi

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, raqamlashtirish – bu shunchaki texnik jarayon emas, balki ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatidir. Muammolar texnologiyaning o‘zida emas, balki undan foydalanish usullarida namoyon bo‘lmoqda. Ta’lim sifatini ta’minlash uchun raqamli texnologiyalarni pedagogik maqsadlarga moslashtirish, ya’ni “texnosentrizm”dan “pedotsentrizm”ga o‘tish zarur. Mazkur muammolar raqamlashtirishdan voz kechish kerakligini emas, balki bu jarayonga tizimli-metodik yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Ta’lim sifati – bu texnologiyaning miqdori bilan emas, balki o‘qituvchi va talabaning ushbu vositalar orqali kognitiv maqsadlarga qanchalik samarali erishishi bilan o‘lchanadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni.
2. Robert, I. V. (2021). Informatizatsiya obrazovaniya: teoriya i metodika. Moskva: BINOM.
3. Selwyn, N. (2020). Education and Technology: Key Issues and Debates. Bloomsbury Academic.
4. UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report: Technology in education.